

HET BOERENLEVEN IN HOUTHEM ROND DE TWEEDE WERELDOORLOG

Ger Sleijpen

Inleiding

Houthem was vroeger een dorp waarin het beroep landbouwer of boer veel voorkwam. Op een kaart van de Gemeente Houthem uit 1868 was Houthem bijna 889 bunder (= ca. 800 ha.) groot.¹

Slechts 5 ha. was toen bebouwd, terwijl voor de landbouw ruim 650 ha. beschikbaar was. Houthem werd terecht als een agrarische gemeente getypeerd.

Bij de landbouwtelling van 1930 gaven 61 personen aan dat ze eigenaar waren van landbouwgrond en 80 waren toen pachter. Ruim 44% van de bevolking leefde van de landbouw.

Het grondgebied van Houthem was voor de oorlog groter dan op dit moment (de Houthemmerberg - een gedeelte van het huidige Vilt - behoorde toen nog tot de gemeente Houthem). In 1940 is het aantal ha. dat gebruikt werd door de landbouw gedaald tot iets minder dan 580 ha. Er graasden toen nog ca. 600 runderen op de weilanden in Houthem. Dat aantal is geleidelijk afgenomen. Een tweetal jaren geleden zijn ook de laatste zwart-wit bonte melkkoeien van landbouwer Jef Moobers, die op een weiland ten noorden van de spoorweg graasden, verdwenen.

Het doembeeld geschetst in nummer 1 van Dagblad de Limburger (d.d. april 2004) nl. "*Weiland zonder koeien*", is dus in Houthem al werkelijkheid geworden. Het omvormen van vele ha. weiland tot natuurontwikkelingspark Ingendaal door Stichting het Limburgs Landschap heeft daar in belangrijke mate toe bijgedragen. Sinds enige jaren grazen daar Galloways, een Schots runderenras dat overigens veel lijkt op de oerrunderen die hier ooit graasden.

Gesprek met Pierre Jongen en Jef Moobers

Pierre Jongen (1929) opgegroeid in Hoeve de Bol aan de Vauwerstraat en Jef Moobers² (1936), woonachtig in een van de oudste hoeven van Houthem, hebben die tijd meegemaakt. Zij beschrijven het boerenleven van na de oorlog met veel nostalgie en ook wel met enige weemoed.

Het boerenberoep leerden ze van hun ouders en op de landbouwschool, die na de lagere school doorlopen werd. Met beiden maak ik een soort denkbeeldige wandeling door het Houthem van toen. Maar voordat de wandeling begint, eerst een beschrijving van het boerenbedrijf en de bijbehorende werkzaamheden zelf.

Jef Moobers en Pierre Jongen (foto Pierre Jongen)

De dagindeling

De eerste werkzaamheden op de boerderij vingen al vroeg aan. Om 6.00 uur werd begonnen met de werkzaamheden en om 8.00 uur werd ontbeten. Het ontbijt bestond meestal uit spek en ei en de onafscheidelijke koffie. Vervolgens werd gewerkt tot 12.00 uur en op dat tijdstip werd de warme maaltijd (*"de noon"*) gegeten. 's Middags om 16.00 uur werd koffie en brood op het land gebracht en 's avonds om ca. 19.00 uur werd nog een lichte maaltijd genuttigd, zoals havermoutpap, rijstepap of beschuit in warme melk. Iedere avond werd voordat men naar bed ging de rozenkrans gebeden. Tegen 22.00 uur ging men naar bed.

Veel boerderijen hadden een *"gooi kamer"*, deze werd alleen op zon- en feestdagen gebruikt. Het dagelijkse leven speelde zich af in de (grote) keuken rond het met *"s/klam"* of eierkolen gestookte fornuis, waarop vrijwel altijd de grote koffiepot stond te pruttelen. Aan het plafond hingen de *"sjinke"* aan haken te drogen.

Het vee

Iedere boerderij had koeien, varkens en een of meer paarden. De stallen waarin het vee stond, lagen altijd op de begane grond, de voorraadschuren lagen boven de stallen of geheel apart. Daarnaast scharrelden bij iedere boerderij wel enige kippen en een haan rond. Men hield konijnen, soms schapen, een waakhond en enige katten. De volle graanschuren lokten muizen en ander ongedierte en de katten beteugelden de ongedierteplaag enigszins. Ook uilen waren graag geziene gasten. Bij veel schuren ziet men ronde uilegaten in de gevels die behalve voor ontluchting ook bedoeld waren om de uilen vrije toegang te geven om zo menige muis te verschalken.

Twee maal per dag werden de koeien 's zomers in de wei gemolken. Meestal was dat een taak voor de boerin. De melkbussen werden opgehaald door de melkcentrale; in Schimmert stond toen nog een melkfabriek. Soms maakte men zelf boter of kaas (*"fluitekaas"*), die samen met stroop heerlijk smaakte op de boterham.

Eten en bakken

De warme maaltijden bevatten in de winter vaak koolsoorten (boerenkool, spruitjes), winterwortelen of andijvie. In de zomer at men erwten en wortelen, (snij-)boontjes, spinazie, sla, tomaten. Dus de wat lichtere groenten.

Gehakt werd in het boerenbedrijf minder gebruikt. Spek, ham, worst en op de zondag rundervlees, beefflappen of koteletten. De moestuin leverde vrijwel alle benodigde groenten. Zelden werden groenten gekocht in de winkel. Chocolade pudding met slagroom was het toetje, de traktatie op zondag. Fruit was in de zomer en herfst volop aanwezig. Vrijdags werd in plaats van vlees, vis, eieren of kaas gegeten. Vaak stond dan bonen- of erwtensoep met *"krepkes"* op het menu.

Walnoten of hazelnoten werden gemalen en in brood verwerkt en er waren in de huiswei (*"koalef"*) diverse soorten bessen (*"wiemere, kroesjele, frambozen"*) of de vruchten van appel-, peren-, kersen- of pruimenbomen, die gebruikt werden om jam of vlaaibeg van te maken.

Wekelijks werd brood en vlaai gebakken. Er waren in Houthem veel bakhuisjes ("bakkese") te vinden. Met kleinhout, sjansen (of takkenbossen) van gesnoeid fruitbomenhout of wilgentenen werd een fel vuur aangelegd op een stenen vloer. De stenen werden zeer heet gestookt en nadat de asresten ("aomere") verwijderd waren, werden de broden en vlaaien in deegvormen op de vloer geschoven om te bakken.

Inmaken

Producten die snel bedierven werden "*ingemaakt*". Inmaken was een proces waarbij groenten of fruit in glazen potten werd gedaan, vervolgens werden de potten in een grote inmaakketel naast elkaar geplaatst in water gezet en vervolgens werd de ketel op het vuur gezet. Voor het kookproces hielden klemmen de deksels, die met inmaakringen op de potten bevestigd waren, op hun plaats. Het kookproces drukte de lucht uit de inmaakpotten en na afkoeling waren de inmaakproducten vrijwel vacuüm en werden dan opgeslagen op rekken in de kelder. De houdbaarheid was enige jaren. Wel moest regelmatig gecontroleerd worden of de potten nog luchtdicht waren. Het kwam wel eens voor dat een deksel opensprong.

Activiteiten op het land

Op dit moment zijn er nog maar zeer weinig landbouwers actief in Houthem. Het straatbeeld van vroeger, waar paard en wagen (soms os en wagen) en tractoren de hoofdmoot vormden van het plaatselijke verkeer, is totaal veranderd. De onbewaakte overwegen die Houthem telde waren een gevolg van de landbouw. De landbouwers moesten de kortste route afleggen naar hun bouwland of weiden. Een van de laatste onbewaakte overwegen aan het "*Sjterk loak*" te Strabeek is onlangs verdwenen.

In de jaren '60 van de vorige eeuw zat ik vaak achter het raam te kijken naar de activiteiten die zich op het land afspeelden. Boer Frans Laeven bewerkte het land soms met twee paarden en af en toe met een tractor. Eerst werd de nog verse stalmeest aangevoerd met paard en kar; deze mest werd met de riek gespreid over het land. Met de paarden werd het land omgeploegd met een enkelvoudige ploeg met twee scharen. Hij zelf liep meestal achter de ploeg of eg. Bij een voorbreedte van ca 0,25 meter legde de boer om een hectare om te ploegen (100 x 100 meter) dus een afstand van 40 km. af!

Daarna werd geëgd en gezaaid of gepoot. Voederbieten moesten daarna met de schoffel uitgedund worden. Soms hielpen kinderen mee, die dan op de knieën de plantjes uitdunden. De knieën waren omwikkeld met juten lappen. Het maaien gebeurde na de oorlog met behulp van een zelfbinder die door een tractor of een span paarden werd voortgetrokken.

De losse aren werd met de hand verzameld en in bundels vastgebonden en samen met de bundels van de zelfbinder in hooimijten te drogen gezet. Het landschap zag er dan, zeker als de zon scheen, goudkleurig uit. (Daardoor is mogelijk de naam "*Goudenrood*" ontstaan!).

Daarna werden de mijten opgestapeld op wagens en werd het graan voor het dorsen naar de boerderij vervoerd. Daar werd het opgeslagen in de graanschuren totdat het door de z.g. dorstkast gedorst werd. Het overblijvende stro werd gebruikt in de stallen. In het voorjaar werd het stro met de stalmest weer verspreid over het land. Tevens werd als wintervoorraad voor de koeien gedroogd gras in de schuren bewaard. Extra aandacht was nodig want al dat hooi en stro was natuurlijk zeer brandgevaarlijk en vooral broei moest voorkomen worden. Daartoe werd het gemaaid gras op ruiters, die bestonden uit houten palen en piramidevormig waren, opgestapeld om goed te drogen.

Pierre Jongen op de zelfbinder (foto Pierre Jongen)

Zelf heb ik nog meegeholpen om aardappels te rapen. De planten werden door de tractor waarachter een apparaat zat, uit de grond getrokken, waarna de aardappels met kisten of manden verzameld werden met hulp van veel arbeidskrachten. In de pauze kregen de helpers dan witbrood met stroop, koffie en vlaai. In bepaalde perioden heerste er dus een drukte van belang op de landerijen.

De landerijen waren in de zomer een lust voor het oog. Door de vele kavels was er veel variatie in soorten akkergewassen. Haver, rogge, tarwe, gerst, klaver, bieten en aardappels werden het meest verbouwd. Akkeronkruiden als klapproos (rood), herik (geel), bolderik (paars) en korenbloem (blauw) zetten de akkers in kleur. De saaie maïs van nu kwam niet veel voor; de maïs werd voornamelijk voor de kippen geteeld.

Hulpkrachten

Omdat de mechanisatie binnen het boerenbedrijf na de doorlog pas langzaam op gang kwam en het boerenbedrijf erg arbeidsintensief was, was er veel hulp nodig. Het gehele huishouden moest de handen uit de mouwen steken en soms werd een hele buurt gemobiliseerd. Ook in Houthem kwam het voor dat vondelingen of ongewenste kinderen die opgevoed werden in kloosters en tehuizen vanaf hun 15^e jaar geplaatst werden in boerenpleeggezinnen. Men kreeg dan bij de wat grotere boeren, gratis kost en soms inwoning en een bescheiden loon.

Veel tijd voor vertier was er niet, de vrijgezellen gingen op zondagavond dansen in Valkenburg (Berg en Dal). De entree bedroeg fl. 1,25 en een pot bier kostte een kwartje. Ook met kermis (zomer- en winterkermis) werd er gedanst, meestal in de plaatselijke café's waar toen levende muziek was. Per dans moesten de mannen enige centen betalen.

De boerinnen verkochten allerlei producten op de markt, meestal in Maastricht. Producten waren onder meer meel, aardappelen, melk, boter, eieren, biggen, groente en fruit. Van de opbrengst werden stoffen, kleren, garens en huishoudelijke artikelen gekocht. Het meest gebruikte vervoermiddel was de trein. Later de autobus (LAT of LTM).

WANDELING DOOR HOUTHEM

Strabeek

De wandeling begint bij boerderij Brands (nu boerderij Willems) vlakbij het Ravensbos. Deze boerderij was een van de grotere boerderijen van Houthem. De 52 ha. werden bewerkt met liefst 10 paarden. Léon Brands had 9 kinderen die in Houthem opgroeiden. De fanfare, voetbalclub en handbalclub hebben altijd veel Brands-en onder hun leden geteld. De plaatselijke carnavalsvereniging is aan de rand van het Ravensbos (C.V. de Boschrave) opgericht. Léon Brands was de eerste boer die een tractor aanschafte. Toen hij voor de eerste keer met tractor in het dorp verscheen, liep het hele dorp uit. Veel van het land was eigendom van het "Gräöfke" die woonachtig was in een van de huizen die aan het Ravensbos grenzen (iets vóór het grote viaduct). Daar was ook woonachtig de familie Knols, tevens jachtopziener, die een gemengde boerderij en een kuikenfokbedrijf had. Het "Gräöfke" was een klein parmantig heertje die ik nog vaak te voet naar de kerk heb zien gaan, vergezeld door zijn onafscheidelijke wandelstok. Aan de oostzijde van de Beekstraat vlakbij de splitsing met de provinciale weg had Jef Janssen een boerderij en melkbedrijf (nu Fons Pinckers). Jef Janssen was de broer van Math. Janssen die jarenlang een melkbedrijf had in Strabeek.

Strabeek in de jaren vijftig (foto Heemkundevereniging)

Op de hoek van de Beekstraat en provinciale weg bij de huidige rotonde van Strabeek lag een oud boerderijtje van Graatje Claessen, links ervan lag een boerderijtje van Sjeu Philippi en daarnaast de boerderij van Fien Hermans. Alle huizen zijn afgebroken in de jaren '60.

Daartegenover bij de huidige woning van Knops lag eveneens een kleine boerderij met enige koeien en een paard, erg kleinschalig veelal. Rechts naast de Klaterstraat lag boerderij Steinbusch.

Iets verder naar Houthem toe lag een inmiddels afgebroken stal met een huiswei van Harie Philippi, op de plek waar nu Jef Voncken woont.

In de gebouwen rond de huidige boerderij Pinckers woonden allen familieleden van Philippi (ook het toenmalige hoofd van de lagere school).

Meestal hadden de boeren enige koeien, paarden en enige bunder land. De bekende kantonnier van Vilt, Frans Sieben, had een boerderijtje waar enige jaren later Frits Pellemans een kippenboerderij begon.

Boer Coenjaerts (uit Ransdaal) vestigde zich in de boerderij die toen van de gezusters Willems (zussen van de kassier van de Boerenleenbank te Houthem) was. Boer Coenjaerts was uiteindelijk de laatste boer die gebruik maakte van de overweg in Strabeek, die via het "*Sjterk loak*" leidde naar de weilanden en akkerlanden rond de "*Schreub*".

St. Gerlach

Achter de bomenrij tussen Strabeek en St. Gerlach lag een grote boerderij (van de familie Curfs) waar later Sjeuf Bastings een fruithandel begon en in 1962 een grote diepvrieskuis in gebruik nam.

Jüpke Ackermans met "Heure-peerd" in 1938. Achter de wagen waarschijnlijk Thei Ackermans. Het hoge huis op de achtergrond is van Thewissen, het witte huisje ernaast is van Bisscheroux. In het huis op de voorgrond woonde mevr. Bisschops, die hier een winkeltje had. Voor 2 cent kocht je toentertijd eieren, een fles melk kostte 8 cent, voor een groot rond zwart brood betaalde je 22 cent. Tussen de huizen (achter de hooiwagen) was toen nog weiland. (foto Heemkundevereniging).

Schuin daartegenover lag een schuur van "Jüpke" Ackermans, die plaats gemaakt heeft voor de woning van o.a. de familie Limpens. Jüpke woonde waar nu Mia Slenter-Ackermans woont.

Deze boerderij is als bedrijf gestopt omstreeks 1960; naast een paard bezat men een vroeger een os die als trekdier werd gebruikt. De familie Ackermans bakte nog lang na de oorlog het brood in de nog bestaande bakoven.

Daarnaast lag boerderij Roobroeks. Van boerderij Roobroeks, trouwde dochter Rosalie met Pierre Hambeukers.

Voorgevel van hoeve de Bol in 1950 (foto Fons Heijnsens)

Hoeve de Bol ligt op de hoek van de Vauwerstraat en de provinciale weg. Pierre Jongen woont daar nog steeds. Hij volgde zijn vader die er in 1935 met zijn gezin kwam wonen, op in 1959. Het was een gemengd bedrijf met o.a. twee paarden. De koeien graasden waar nu Franciscusoord ligt.

Hoeve de Croon (de spoorbrug, iets noordelijker heet daarom "*Croaner Brök*") werd bewoond door de familie Meex (nu familie Bert Cordewener). Eeuwen geleden woonde daar een aanzienlijke familie Croon. Albert Meex is in 1965 met het bedrijf gestopt. Dit was ook gemengd bedrijf zoals vrijwel alle boerderijen in die tijd met o.a. twee paarden.

Math. Broers bezat de grote boerderij naast de "*Ploes*". Zoon Guus heeft de boerderij nog tot in de jaren '90 voortgezet.

Lambert, zijn broer, heeft later de boerderij van de familie Roebroeks, oostelijk van de oprit naar Château St. Gerlach overgenomen.

Waar nu het hotel ligt op het landgoed St. Gerlach, lag vroeger boerderij Laeven. Frans Laeven heeft het bedrijf, dat vijf paarden had, tot ca. 1975 beheerd.

Vroenhof

Vanaf Meerssen Vroenhof binnenkomend lag rechts nog vóór Huize Vroenhof een klein gemengd bedrijf met een paard van Giel Lazarus en daartegenover had Jan Caelen een boerderijtje.

Daarnaast woonde Jef Frissen, wiens weduwe later zou hertrouwen met Alf. Caelen, op een boerderij.

En daarnaast had Harrie Senden een gemengd bedrijf met een paard, het bedrijf is gestopt in 1980.

Boerderij Ronckers in het midden van de vorige eeuw
(foto Heemkundevereniging)

Houthemwaarts lag links de boerderij Ronckers (Habetsleen). Deze oude carréboerderij wordt momenteel opnieuw opgebouwd door René Bemelmans. Zoon Nico Ronckers is in 1992 gestopt met het bedrijf. De familie Ronckers was afkomstig van Cottesen bij Vijlen.

Daarnaast woonde Giel Frissen op een boerderij die gestopt is in 1956. Hij bezat twee paarden.

Tegenover het tankstation ligt een grote boerderij, destijds bewoond door de familie Caelen. De familie Caelen kwam uit Rijckholt. Drie dochters gingen naar het klooster en zoon Jan was getrouwd. Jules werd de opvolger en het bedrijf had na de oorlog vier paarden en ging door tot 1970. De (ongehuwde) zusters Net en Fien genoten enige bekendheid in Houthem, want ze wisten "alles" van wat in het dorp gebeurde. Thans heeft de boerderij een woonbestemming. George Frissen, de vader van o.a. Jan Frissen, kwam uit Itteren en heeft nog enige jaren een boerenbedrijf op het Gemeentebroek gehad. Daarna begon hij samen met zijn echtgenote Maria een boerenbedrijf waaruit later het mechanisatiebedrijf Frissen ontstaan is. Het was een gemengd bedrijf met drie paarden. Het boerenbedrijf is gestopt omstreeks 1970.

Waar nu de familie Engelbert woont, was na de oorlog een gemengd bedrijf (een paard) en een camping van de familie Genders-Brands. Genders was getrouwd met een zuster van Léon Brands (Ravensbos). In 1957 heeft Jef Engelbert dit bedrijf voortgezet.

Hubert Cerfontaine kwam vanuit Berg en Terblijt in 1938 een bedrijf beginnen waar nu nog zijn zoon Jean woont. Het was een gemengd bedrijf met melkhandel. Jean heeft dit bedrijf later als eierhandel voortgezet. Momenteel heeft de Ruiterclub daar haar domicilie.

Guus Jakobs had een kleine boerderij in Vroenhof 42, zijn opvolger Giel is in 1977 gestopt.

St. Gerlachstraat

Sjeng Moobers tijdens het insteken van de schoven omstreeks 1940. Links de grote poort van Curfs-Couvreur (foto Jef Moobers)

Aan de St. Gerlachstraat bewoont Jef Moobers een van de oudste boerderijen van Houthem. Een van de eerste bewoners van boerderij Moobers was de vooraanstaande familie van Caldenborgh. De van Caldenborghsweg is naar deze familie vernoemd. In de boerderij bevond zich vroeger een brouwerij en een café dat ooit het stamcafé van de Houthemse schutterij was. De naam bij de ingang "Schuttershof" wijst daar nog op. Eeuwen geleden behoorde ook het hotelpand Curfs-Couvreur tot dit complex.

De Houthemse onderwijzers Sjeng en Willy Curfs waren afkomstig van dit hotel, waar ook nog enige tijd agrarische activiteiten plaats vonden.

Binnenplaats van boerderij Moobers in april 2004 (foto Fons Heijns)

Onderstestraat

Richting Geulhem dreef Jef Quadvlieg een melkhandel en boerderij. In 1961 werd dat bedrijf overgenomen door Sjeng en zoon Wiel Schoenmaekers.

Lambert Frijs had in de Onderstestraat een boerderijtje waar nu de basisschool ligt.

Boerderij Schoenmaekers (schilderij Hary Frijs)

Tussen de pastorie en het cachot, ongeveer ter plekke van de Baron de Selysstraat, was nog een oude boerderij, waar het laatst het gezin van Sjeng Schoenmaekers woonde en het boerenbedrijf uitoefende. Het pand werd afgebroken. De familie verhuisde naar de boerderij van Jef Quadvlieg.

Landgoed St. Gerlach

Hoeve St. Gerlach werd vóór de oorlog van de familie Schoenmaeckers overgenomen door de familie Pierre Erens. Later zetten zijn zonen Jef en Wiel het bedrijf (10 paarden en 54 ha. landbouwgrond) voort totdat het gehele complex in 1996 gerenoveerd werd tot Château Hotel St. Gerlach. Jef verhuisde met zijn gezin naar Sibbe.

Rondebos

Hoeve Rondebos (in oude huuraktes "Pachthoeve 't Rondenbösjke" genaamd) aan de Stevensweg op de noordhelling boven Houthem, was aanvankelijk een schaapskooi, een plek waar schapen bijeen werden gedreven. In deze pachthoeve woonde de familie Schoenmaeckers en vanaf 1910 de familie Schaepekens. Tot ca. 1980 heeft hier een gemengd bedrijf bestaan met ongeveer 10 ha. landbouwgrond en twee paarden.

Tot zover een beschrijving van een wandeling door het Houthem van rond de Tweede Wereldoorlog. Misschien zijn de gegevens niet helemaal compleet of correct. Lezers worden daarom uitgenodigd aanvullende informatie aan te leveren.

De toekomst

De toekomst voor het boerenbedrijf ziet er niet rooskleurig uit. De aankoop van boerderij en land is duur, het werk is ondanks de toegenomen mechanisatie arbeidsintensief en de opbrengst loopt door de concurrentiepositie van andere landen in Europa terug. Men moet aan vele regels, opgelegd door de overheid, voldoen. Vakantie is er niet of nauwelijks. Veel boerderijen worden, indien mogelijk, omgebouwd tot woon- of vakantieappartementen. Het land wordt aangekocht door Stichtingen die er andere bestemmingen voor zoeken. Bijvoorbeeld de Stichting Het Limburgs Landschap heeft het natuurontwikkelingspark Ingendaal al ingericht. De enige boeren die overblijven zijn boeren waarvan een of twee kinderen het boerenbedrijf willen voortzetten en waarvan de ouders al een boerderij en land in bezit hebben. De kleine "keuterboer" zoals die tot medio van de vorige eeuw voorkwam is grotendeels verdwenen.

Met dank aan Pierre Jongen en Jef Moobers.

Sommige gegevens zijn afkomstig uit:

Houthems Verleden (H.J.J. Philippens)

Houthem in cijfers (Fons Heijns)

Houthem en St. Gerlach in de literatuur (Fons Heijns)

Geschiedenis van de landbouw in Limburg in de 20 ste eeuw (Prof. Dr Janssen et al)

Serie Oet vreuger jaore (A. Lemmerling)

Eten en drinken in het Geuldal (R. van der Heijden en G. de Heus, Jaarboek 1996

Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal)

noten

1. Een bunder was toen een veel gebruikte naam voor een oppervlaktemaat. Een bunder is 20 roe en een roe is 414 m². Een hectare (ha) is 24 roe. 889 Bunder is ca 800 ha.
2. Jef Moobers heeft bovendien een overzicht opgesteld in 1998 met een beschrijving van vrijwel alle boerderijen in Houthem. Daarvan is in dit artikel dankbaar gebruik gemaakt.

Heemkundevereniging Houthem-St. Gerlach